

УДК 37.018.1.015.311

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ В СІМ'Ї

Віра Корнят, Марія Павленко

Педагогічний коледж

*Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна*

Розглянуто проблему соціально-емоційного розвитку особистості в сім'ї, акцентовано на важливості й ролі сім'ї, сімейних взаємин у процесі емоційного формування молодшого школяра як важливої складової розвитку особистості. Висвітлено питання ролі батьків у процесі статевого виховання дитини як важливої складової формування особистості.

Ключові слова: сім'я, соціально-емоційний розвиток, сімейні взаємостосунки, формування особистості, статеve виховання.

Постановка проблеми. Дитинство – період, коли закладаються фундаментальні риси особистості, що забезпечують психологічну стійкість, позитивні етичні орієнтації на людей, життєздатність і цілеспрямованість. Ці духовні якості особи не формуються спонтанно. Вони формуються в умовах сім'ї, батьківської любові, коли сім'я створює у дитини потребу бути визнаним, здатність співпереживати і радіти іншим людям, нести відповідальність за себе та інших [5].

Сім'я як безпосереднє соціальне оточення має максимальні порівняно з будь-якими іншими соціальними інститутами можливості для поступового залучення зростаючої особистості до світу соціальних і емоційних цінностей, до виконання незнайомих і водночас соціально значущих ролей, до оволодіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними дитині для становлення її соціальної й емоційної компетентності [3].

Сім'я створює умови для пізнання дитиною всіх сфер земного буття. Професор Г. Беленька зазначає: “В сім'ї закладаються основи моральності, формуються норми поведінки, збагачується внутрішній світ, розвиваються індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє не тільки формуванню, а й самоствердженню особистості, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність. Саме в сім'ї відбувається перехід від біологічної до соціальної істоти” [3].

Із сім'ї дитина виносить перші враження, поведінка членів сім'ї є першим прикладом для наслідування дитиною. Від взаємин у сім'ї залежить

великою мірою, як буде ставитися дитина до людей. Про значення сім'ї В. Сухомлинський писав: "Суспільство – це величезний дім, споруджений з маленьких цеглинок – сімей. Міцні цеглинки – міцний дім, крихкі цеглинки – це небезпечно для суспільства явище. А крихкість ця полягає найчастіше у безвідповідальності". Саме в сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини – культурної особистості [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сім'я – найважливіша інституція соціалізації дітей. Вона є об'єктом вивчення багатьох наук – педагогіки, психології, соціології, історії, права та ін. Кожна з них вивчає різноманітні сторони її функціонування, доводить її роль у розвитку суспільства загалом та особистості зокрема. Проблеми ролі сім'ї у розвитку та формуванні особистості досліджували і тепер досліджують знані педагоги та психологи. Вплив сім'ї на формування особистості знаходимо в працях В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Русової, М. Стельмаховича та багатьох інших. Серед сучасних досліджень варто виокремити дослідження М. Машовець, Г. Беленької, О. Кононко.

Формулювання мети статті. Метою статті є на основі аналізу сучасних наукових досліджень окреслити особливості впливу сім'ї на соціально-емоційний розвиток особистості, на її статеве виховання.

Виклад основного матеріалу. Формування молоді особистості й особливо її моральне становлення визначається гармонійним розвитком всієї психічної сфери дитини. Центральним моментом у цьому процесі є переживання дитини або, за Л. С. Виготським, її "афективне ставлення до середовища", характер якого дає змогу визначити, яким чином це середовище зумовлює хід її розвитку [1, с. 17]. З огляду на це вивчення емоційної сфери дитини є важливим і необхідним для розуміння тенденцій формування її особистості й керування цим процесом. Емоції, виконуючи оцінювальну, спонукальну, коригуючу функції в поведінці й діяльності людини, відіграють значну роль у психологічному структуруванні цієї діяльності, зокрема у формуванні її мотивів, виділенні цілей, виборі способів їхньої реалізації [1, с. 23].

Емоційний відгук дитини на різноманітні ситуації життя сім'ї, особливо пов'язані із взаєминами у колі рідних, є передумовою виховання гуманістичної спрямованості її особистості.

Розвиток емоційної сфери дітей в умовах сім'ї залежить від характеру і способів задоволення батьками найважливіших потреб дитини, чільне місце серед яких посідають потреби в довірливому спілкуванні й позитивному емоційному контакті. Правильне задоволення цих потреб уже в дошкільному віці сприяє засвоєнню дитиною морально-етичних цінностей і почуттів у їхній єдності. Із вступом дитини до школи змінюється механізм розвитку її почуттів, насамперед ускладнюється спілкування з батьками, значне місце у

якому посідають проблеми навчання, успіхи й невдачі в ньому, дитина вступає у нові для неї стосунки з учителем, однокласниками, збагачується й диференціюється її емоційна сфера, створюються нові умови для формування морально-емоційних рис, розширюється коло емоційних зв'язків дитини [3].

Ефективність виховних впливів батьків значною мірою залежить від того, які ці зв'язки і які емоції й почуття вони стимулюють. Великої уваги з боку батьків вимагає подальше формування у дитини адекватних морально-етичним нормам способів вираження емоційного ставлення до інших людей. Уся система життєвих взаємин дитини формується через ставлення дорослих до інших людей і до неї самої, найближчими з яких і найвпливовішими для неї є батьки. Особливості батьківсько-дитячих взаємин, характер задоволення емоційних потреб дитини в сім'ї тісно пов'язаний з тим, в якому напрямі розвиватимуться морально-емоційні риси її особистості [3].

Якщо в дитини розвинута така риса, як емоційна сприйнятність, то вона знаходить свої прояви в адекватному морально-етичній ситуації емоційному відгуку на емоційний стан іншої людини, її думки й почуття.

Суб'єктивна задоволеність дитини стосунками з батьками не завжди є адекватним критерієм її морально-емоційного розвитку. Проте характер суб'єктивної задоволеності дитини батьківським ставленням до неї дає підставу для певних висновків щодо особливостей цього розвитку. Задоволення батьками потреби дитини в емоційному контакті з людьми, що лежить в основі емоційних зв'язків між ними й дитиною, є необхідною, але не достатньою умовою формування морально-емоційних рис особистості дитини. Завдяки ідентифікації з близькими дорослими, яка можлива за умов емоційного контакту з нею, дитина переймає способи їхньої поведінки і ставлення не тільки до себе, а й до інших людей і, таким чином, засвоює систему взаємин і рис особистості дорослих, як позитивних, так і негативних [3; 6].

Для визначення впливу сімейних взаємин батьків і дітей на психічний розвиток дитини мають значення як окремі позиції матері, батька й інших членів родини, так і загальний морально-психологічний її клімат. Але першоджерелом особливостей емоційної поведінки молодших школярів є пануючий у їхніх сім'ях стиль спілкування, зокрема між батьками й ними.

Зміст статевого виховання значною мірою визначається традиціями минулого, в яких історично склалася нерівність чоловіка та жінки, що переноситься і на соціальну сферу.

Найважливіше у статевому вихованні – формування у дітей з раннього віку ідеалу хлопчика і дівчинки, чоловіка і жінки, уявлення про норми і правила їхньої поведінки, вміння будувати взаємини з представниками іншої статі на основі розуміння почуттів інших людей, поваги до них [7].

Саме в молодшому шкільному віці, у зв'язку з появою нових обов'язків перед колективом, суспільством, відбувається перебудова системи міжособистісних стосунків, їхній зміст та форма значною мірою залежать від раніше сформованої готовності до співробітництва хлопчиків і дівчаток, власного досвіду спілкування з ровесниками і дорослими своєї та протилежної статі.

Тож виникають нові психологічні новоутворення, зокрема, почуття обов'язку, відповідальності, здатність планувати свої дії, критично оцінювати власні вчинки, важливі для налагодження гармонійних стосунків з навколишніми та для самовиховання.

Уже у цьому віці з'являються сексуальні інтереси, які учні старанно приховують, переживаючи сором, страх, почуття гріховності. Негативне, хворобливе переживання проявів статевого дозрівання є наслідком неправильного статевого виховання у сім'ї і школі. Коли діти не задовольняють своїх інтересів щодо статевих проблем, стосунків між дівчатами і хлопцями, жінками і чоловіками, то мають певні труднощі у спілкуванні з особами своєї і протилежної статі [4].

Своєрідність психіки чоловіка та жінки інколи заважає взаєморозумінню, тому батьки повинні допомогти хлопчикам і дівчаткам ліпше пізнати самих себе і один одного. У молодших школярів уже сформовані деякі уявлення про допомогу і співчуття, але вони не вміють виявляти свої почуття. Допомога нерідко стає "ведмежою послугою", а співчуття можуть сприйматися навколишніми як докучливість, що призводить до образ та конфліктів.

Статеве виховання і статева освіта, виховання мужності й жіночності, культури взаємин хлопчиків і дівчаток – це передусім підготовка до щасливого сімейного життя. Спосіб шкільного і родинного життя має передбачати особливі відмінності між хлопчиками й дівчатками [4].

Батьки покликані відповідати на важкі запитання дітей, що стосуються проблем статі. Завдяки правдивій і достатній інформації забезпечується спростування цинічних вимислів малюків і доказовості істини, зміцнюється довір'я між дитиною й дорослим.

Гідний приклад батька і матері формує правильні стереотипи чоловічої і жіночої поведінки. Школярі початкових класів мають засвоїти норми взаємин не тільки з однокласниками, а й з однолітками протилежної статі.

Серед питань, які становлять зміст статевого виховання у початковій школі, таких, як поняття сім'ї, місце родини в суспільстві, права, обов'язки, взаємоповага членів сім'ї, спадкоємність поколінь, сімейні традиції, статеві відмінності у природі та людському суспільстві, бракує питання про розподіл обов'язків у сім'ї, їх взаємодоповнення відповідно до індивідуальних, вікових і статевих особливостей, бажань і нахилів членів сім'ї. Розподіл обов'язків за

статтю так чи інакше впливає на формування рис, притаманних жінкам чи чоловікам [7].

Хлопчиків бажано переконати, що дівчинка фізично слабша, морально чутливіша, вона майбутня мати і тому потребує бережливого, чуйного ставлення. Хлопчик має засвоїти, що справжній мужчина – це той, у кого наявне почуття відповідальності, він ніколи не зловживатиме перевагою у силі.

У дівчат почуття гордості, гідності, жіночності може бути виховано шляхом залучення до діяльності, спрямованої на піклування про інших, зокрема і про представників чоловічої статі, уміння співчувати, допомагати і словом, і ділом. Не зашкодить дівчинці навчитись розуміти музику, поезію, живопис. Так зростатиме загальна культура, яка сприятиме перетворенню зовнішніх форм етикету на потребу та внутрішнє прагнення діяти згідно з нормами людського співіснування.

Висновки. Отже, підготовка людини до життя починається з її уміння будувати свої стосунки з ровесниками: спочатку у дитячому садку і школі, потім у студентському й виробничому колективах. Від набутого досвіду спілкування з представниками протилежної статі, від особливостей статево-рольових стереотипів значною мірою залежить вибір друга, чоловіка чи дружини, складається уявлення про модель майбутньої власної сім'ї.

Аналіз наукової літератури з проблеми соціально-емоційного виховання особистості в сім'ї засвідчує зацікавленість до неї представників науки та практики. Проте вирішення її залишається нерозв'язаним, оскільки змінюється суспільство, змінюються взаємовідносини сім'ї та суспільства, відповідно змінюються проблеми, які вимагають розв'язання. Наукова публікація не вичерпує всіх проблем і завдань, дотичних до цієї теми. Перспективними можуть бути також дослідження удосконалення системи педагогічної просвіти сучасних сімей, підготовка молоді до усвідомленого батьківства.

-
1. *Выготский Л. С.* Детская психология // Собр. соч. [в 6 т.]: Л. С. Выготский. – М., 1984. –Т. 4. – 432 с.
  2. *Каган В. Е.* Воспитателю о сексологии / В. Е. Каган. – М. : Педагогика, 1991. – 256 с.
  3. *Кононко О. Л.* Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
  4. Психологія : респ. наук-метод. зб. – К. : Рад. шк., 1990. – Вип. 34. – 95с.
  5. Социальная педагогика: курс лекцій (введение в профессию “Социальный педагог”, основы социальной педагогики, основы социально-

- педагогической деятельности). [Галагузова М. А., Галагузова Ю. Н., Штинова Г. Н., Тищенко Е. Я., Дьяконов Б. П.] – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
6. Швед М. Сімя як головний компонент соціалізації особистості / М. Швед // “Фактори соціального формування особистості: школа, сім’я, громадськість” : матеріали наук.-практ. конф. – Львів, 2000, – С. 29–36.
7. Яковенко С. І., Психолого-педагогічні проблеми статевого виховання молодших школярів / С. І. Яковенко, Т. С. Гурлева // Початкова школа. – 1990. – № 10. – С. 12–18.

SOCIAL AND EMOTIONAL DEVELOPMENT OF A CHILD IN THE FAMILY

Vira Korniat, Maria Pavlenko

Pedagogical College of

Ivan Franko National University of L'viv

Tuhan-Baranovsky Str., 7, UA – 79005 L'viv, Ukraine

The article examines the problem of social and emotional development of a personality in the family; it lays a focus on the importance and role of the family and family relationships in the process of emotional forming the primary school students. It illuminates the question of parents' role in the process of child's sexual education as an important constituent of forming the personality.

Key words: family, social and emotional development, family relationships, forming the personality, sexual education.

СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА В СЕМЬЕ

Вера Корнят, Мария Павленко

Педагогический колледж

Львовского национального университета имени Ивана Франко

ул. Туган-Барановского, 7, 79005 Львов, Украина

В статье рассматривается проблема социально-эмоционального развития личности в семье, отмечается на важности и роли семьи, семейных взаимоотношений в процессе формирования эмоциональной сферы младшего школьника. Раскрывается также вопрос о роли родителей в процессе полового воспитания ребенка как важной составляющей формирования личности.

Ключевые слова: семья, социально-эмоциональное развитие, семейные взаимоотношения, формирование личности, половое воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 04.09.2012

Прийнята до друку 14.11.2012